

„Ako to klokočom vrelo v peknom duchu Štúrovom...“

K „diskusii“ o monografickom spracovaní osobnosti E. Štúra

RADOSLAV PASSIA, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Keď v humanitných disciplínach konštatujeme nedostatočné, neúplné spracovanie nejakej témy, v zásade myslíme na dve veci – buď na „biele miesto“ nepokryté dostatkom informácií v pozitivistickom zmysle slova, alebo na zaostávajúcu, neaktualizovanú kritickú interpretáciu. Pre tento prípad rozumieme pod kritickou interpretáciou takú „translatologickú“ operáciu, ktorá prehlbuje vedomie kontinuity spoločnosti (napr. národného), pričom každá nová interpretácia sa stáva nevyhnutnou v tom prípade, ak nielen súvisí s existenciou kultúry, národa, ale do nej priamo vstupuje, spoluvytvára ju. Túto myšlienku o nielen reflexívnej, ale aj existenciálnej povahe interpretácie rozvíja Paul Ricoeur, keď premýšľa „ako naštepiť“ svoju hermeneutiku na fenomenologický peň: „(...) subjekt, ktorý interpretací znakov interpretuje sám seba, není již *Cogito*: stává se existujícím, jenž exegézí svého života odhaluje, že je postaven v bytí ještě dříve, než se klade a vlastní sám. Takto by hermeneutika mohla odkrýt způsob existence, který by spočíval veskrze v tom *být interpretován*“ (Ricoeur, 1993, s. 175). K tým živým, nedopovedaným témam patrí v dejinách myslenia o slovenskej kultúre aj Ľudovít Štúr, pri ktorom sa na nedostatočnosť interpretácie jeho diela a pôsobenia poukazuje akosi „od počiatku“ až dodnes.

Rozlične ideologicky, metodologicky aj tematicky zamerané články, štúdie, doslovy alebo predslovy o tejto centrálnej postave našich dejín často spája práve viac či menej explicitne tematizované volanie po „ozajstnej“ Štúrovej monografii, po „skutočne“ plnohodnotnom zhodnotení jeho diela. Kvantitatívne vzaté, venuje sa mu dost' rozličných monotematických publikácií, počnúc zborníkmi, popularizačne či odbornejšie ladenými knihami a končiac vedeckými monografiami. Základný prehľad o nich podáva napr. Peter Liba v predslove k *Dielu* (Liba, 2003) – je ich niekoľko desiatok. Pri tejto príležitosti si všimnime vyjadrenia na tému Štúrovej monografie, ktoré považujeme za svojim spôsobom modelové, a pokúsme sa o ich hodnotenie.

Pre písanie o Štúrovi je príznačný povzdych autora jeho prvého rozsiahleho životopisu Jozefa Miloslava Hurbana: „Ako to klokočom vrelo v peknom duchu Štúrovom, ešte nám nik neobjavil. Veľa popísali o ňom cudzí i svoji, žiaci i vrstovníci, aj jedno druhé po jeho smrti už uverejnené bolo, ale všetko to nie je v stave podať nám obraz hlbokéj duše jeho“ (Hurban, 1938, s. 56 – 57). Editor *Listov Ľudovíta Štúra IV*. Vladimír Matula v roku 1999 trochu nepríjemnou „militaristickou“ terminológiou konštatuje, že súbor Štúrovej korešpondencie môže byť užitočný „aj pre napísanie jeho podrobnej vedeckej biografie, čo považujeme za naliehavú úlohu i čestnú povinnosť nášho spoločenskovedného frontu“ (Matula, 1999, s. 14). Viac ako stodvadsať rokov po Hurbanovi píše Peter Liba v predslove k dvojzväzkovému výberu v Slovenskom Tatrane: „Žiaľ, nemáme hodnotnú komplexnú monografiu o E. Štúrovi, a zdá sa, ani v dohľadnom čase mať nebudeme“ (Liba, 2003,

s. 11). A Rudolf Chmel v doslove k vydaniu *Diela* v Kalligrame v roku 2007 zase podobne konštatuje: „Na kritické vydanie Ľudovíta Štúra – zopakujme si to – sme sa dodnes nezmohli a budúcnosť nevyzerá vôbec nádejne. O syntetickej monografii, ktorá by mohla byť svojou komplexnosťou a modernosťou priam reprezentatívna smerom von i dovnútra, ani nehovoriac (...)“ (Chmel, 2007, s. 626). Prečo teda v súčasnosti nevládne v tejto veci väčšia spokojnosť? Banálnym, aj keď iste jedným z pravdivých dôvodov neuspokojivej reflexie je jednoducho komplexnosť Štúrovej osobnosti, jeho iniciačná sila vo viacerých oblastiach, v literatúre, jazykovede, žurnalistike, filozofii, politike a politológii, ktoré sa neskôr vyvíjali samostatne a dnes je ich už ťažko možné v úplnosti obsiahnuť. Problémom však zďaleka nie je len táto tematická šírka záberu, ale aj vnútorná protirečivosť postojov, názorov a riešení konkrétnych otázok v rámci jednotlivých oblastí Štúrovho záujmu. Práve preto si ho za „svojho“ mohli adoptovať aj radikálne odlišné ideológie. Symbolickým príkladom nech je semiotická situácia okolo Štúrovho pomníka v Bratislave z roku 1972, ako ju analyzuje Milan Šútovec. Podľa neho tu skríženie dvoch paradigiem – dominantného „proletárskeho internacionalizmu“ a „národnej“ paradigmy – „dopredu naprogramovalo hodnotovú neurčitost' celého projektu, ktorý sa tak mimovoľne stal trojrozmerným znakovým vyjadrením sebaklamov, neistoty a protirečeni pri interpretovaní faktického obsahu a duchovných vektorov slovenských dejín a slovenskej národnej a kultúrnej identity“ (Šútovec, 2007, s. 21 – 22).

Štúr je teda náš, ale pre rôzne názorové skupiny vždy zvlášť, interpretovaný vždy len akosi partikulárne. Peter Liba vidí problém chýbajúceho komplexného zhodnotenia jeho diela v tom, že „sa nechce prijať kritériálny pohľad zvnútra celku našich národných dejín“ (Liba, 2003, s. 11). Kde sú príčiny pretrvávania tohto, možno trochu archaického pocitu deficitnosti z absentujúceho rámcového konsenzu? Alebo povedané rudimentárnejšie s Alexandrom Matuškom, prečo „[sa] hodnotenie jeho počinu vždy pohybovalo medzi chválou a hanou; alebo ho vynášali, alebo ho udupávali do čiernej zeme“ (Matuška, 1972, s. 293)? Citlivý aspekt tohto problému, ktorý naznačuje, prečo takáto relatívne konzistentná interpretácia, toto „základné“ východisko k ďalším kritickým aktualizáciami je v tejto chvíli stále len ťažko možné, zachytil Svetoslav Bombík v predhovore k slovenskému vydaniu *Slovanstva a sveta budúcnosti*: „Štúrovo pôsobenie v slovenských dejinách možno sledovať aj ako dramatické stretávanie sa určitých logických a ideologických konštrukcií, akýchsi duchovných apriori so svetom empirických dát, konkrétnej histórie a praktickej politiky“ (Bombík, 1993, s. 14).

V naznačených výrokoch možno objaviť jadro nášho problému so Štúrom – sme stále v zajatí hľadania „pravej esencie“ jeho misie – či už o nej budeme hovoriť ako o „kriteriálnom pohľade“ alebo „duchovnom apriori“. Vlastne, minimálne od čias spomenutého Hurbana sa pociťuje, že vo väčšine oblastí, kde sa aktívne realizoval, chýba konzistencia, akási spoločná premenná (napr. jeho politické názory pred a po roku 1848; jeho normatívna estetika v porovnaní s vlastnou básnickou tvorbou; názory na spisovný jazyk – teda posun od češtiny k slovenčine a na záver života k „utopickej“ ruštine a pod.). O čo horšie sa hľadá logický a jednoznačný postoj k Štúrovým názorom, o to väčší je potom záujem o jeho, hurbanovsky povedané, „pekného ducha,“ teda hľadajú sa vnútorné poňutky, ktoré stáli za spomínanými myšlienkovými ruptúrami.

Občas sa konštatuje jeho „oportunizmus“ – inokedy sa ozvú výroky hľadajúce utajenú, priam sprisahaneckú líniu jeho myslenia odolnú voči všetkým vonkajším okolnostiam. Tu máme na mysli napr. Bombíkovo tvrdenie v súvislosti so *Slovanstvom a svetom budúcnosti*, že „celá táto koncepcia rozchodu so západnou kultúrou a civilizáciou je latentne obsiahnutá už v samých počiatkoch štúrovskej dejinnej koncepcie“ (Bombík, 1993, s. 17). Bezpočet intelektuálnych korekcií, ktoré Štúr urobil, hoci často išli proti vonkajšej, spoločenskej objednávke, však skôr naznačuje opak. Skutočnosťou sú ruptúry, premeny a ambiguita ako dôkaz autentického intelektuálneho zápasu. Michel Foucault v *Dejinách sexuality* píše: „Akú cenu by mohlo mať náruživé poznanie, keby len zabezpečilo nadobudnutie vedomostí, namiesto toho, aby pokiaľ je to možné a do istej miery viedlo k zblúdeniu toho, kto poznáva? V živote nastávajú chvíle, v ktorých sa otázka, či možno myslieť inak, ako myslíme, a vnímať inak ako vnímame, stáva nevyhnutnou podmienkou ďalších pohľadov alebo úvah“ (Foucault, 2003, s. 15 – 16). V tomto postrehu sú sformulované aj základné kontúry štúrovského typu intelektualizmu. Štúr v istých chvíľach, a nie je ich málo, začína *myslieť inak* – pravdepodobne mu teda príliš nezáležalo na tom, aby o sebe zanechal obraz konzistentného mysliteľa. Pritom je dobre známe, že dôkladne zvažoval dopad, takpovediac „historické vyznenie“ svojich krokov, dokladov je o tom dost', spomeňme aspoň známy list Adele Ostrolúckej z októbra 1851 po odmietnutí tajomníctva na Krajinskom súde v Bratislave: „Ja už nenáležím jedine sebe, ani nie mojej, najnovšie ťažko navštívenej rodine (...); je okrem toho ešte ďalšia spoločnosť, ktorej sa cítim patriť a ktorá má právo nárokovať si na moje konanie a správanie...“¹ (Štúr, 1956, s. 253). Jeho život bol teda skôr radikálne realizovanou sebatvorbou ako napĺňaním vopred daného ideologicko-estetického programu. Štúrov povestný trvalý smútok, nástroj alebo sprievodný jav kontemplácie, treba považovať za asketické východisko tejto cieľavedomej sebatvorby. „Štúrovi bolo všetko smutné; smútok ležal v duši jeho, lebo on hlboko nahliadol do bied národa i z toho smútku duše jeho vyšly všetky deje a diela jeho (...)“ – píše J. M. Hurban (Hurban, 1938, s. 80). V istom zmysle sa preňho stáva „len“ prostriedkom sebatvorby aj nacionalizmus vo svojej všednodenne buditeľskej podobe. A ideálnym zavŕšením tejto sebatvorby je potom univerzálna kultúrnosť, ktorú nazýval „vyššou ľudskosťou“. „Všetko mu bolo nástrojom ‚vyššej ľudskosti‘, aj jeho osobný básnický čin“ (Liba, 2003, s. 34), spomína P. Liba a konštatuje, že Štúr nepoužíva pojem kultúra, ale synonymne k nemu pojem „vyššia ľudskosť“. Najbližšie k tomuto rozmeru Štúrovej estetiky existencie je azda Halina Janaszek-Ivaničková, ktorá svoju knihu o Štúrovi nazvala *Kochanek Slavy* – čiže milenec Slávie, ale aj milenec slávy, čo je nezanedbateľná črta jeho osobnosti, no v istom zmysle slova aj milenec znamenitosti, s istou licenciou povedzme milenec „vyššej ľudskosti“.

Ak sa niekto podujme naplniť to v úvode spomínané volanie po celistvej, komplexnej monografickej interpretácii fenoménu Ľudovít Štúr, bude stáť pred možno nesplnitelnou požiadavkou interpretovať, teda redukovať na relatívne jednoznačný diskurz inter-

¹ „Nicht gehöre ich mehr mir selbst allein an, auch nicht allein meiner in der neuesten Zeit schwer heimgesuchten Familie die mir doch eben wegen der Unglücksfälle die sie betroffen nur um so theurer geworden ist; es sind darüber noch weitere Kreise denen ich anzugehören glaube und die einen Anspruch auf mein Thun und Lassen zu erheben berechtigt sind“ (List 326. In: Štúr, 1956, s. 253).

subjektívnej povahy, taký textový korpus, ktorého jednotlivé časti sú neraz vo vzťahu zrejmeho a ťažko prekonateľného napätia. Ak sa tento fiktívny monografista pokúsi rešpektovať ambiguitu ako pozitívnu, sémanticky neredukovateľnú vlastnosť textu (pod textom tu myslím samotného Štúra s celým komplexom jeho aktivít a ich následných dobových interpretácií) a rezignuje na hľadanie spoločnej premennej v sérii Štúrových kognitívnych omylov a diskontinuit, bude môcť predstaviť jeho život aj ako nezvyčajne pôsobivý umelecký projekt, jedinečnú cieľavedomú performanciu. Život ako cestu za idealitou, ktorej dominuje už spomenutá asketická láska k znamenitosti.

LITERATÚRA

- BOMBÍK, Svetoslav: Das Slawenthum... ako Štúrovo odmietnutie západu. In: ŠTÚR, Ľudovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 7 – 22.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: Kodifikácia novej spisovnej slovenčiny – predpoklady a kompromisy. In: *Ľudovít Štúr a reč slovenská*. Editor Slavomír Ondrejovič. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2007, s. 21 – 34.
- FOUCAULT, Michel: *Užívání slasti. Dějiny sexuality II*. Prel. K. Thein, N. Darnadyová a J. Fulka. Praha : Herrmann & synové, 2003.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Spisy Jozefa Miloslava Hurbana. Díel šiesty. Ľudovít Štúr. Kniha druhá*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1938.
- HUČKO, Ján: Ľudovít Štúr. In: ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 9 – 31.
- ČÚZY, Ladislav: *Literárnoestetická koncepcia Ľ. Štúra v prednáškach o poézii slovenskej*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2004.
- LIBA, Peter: Ľudovít Štúr – nchasnúca stálica (Esej o čítaní výberu z jeho diela). In: ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo I*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2003, s. 9 – 45.
- MATULA, Vladimír: Korešpondencia Ľudovíta Štúra. In: *Listy Ľudovíta Štúra IV. Dodatky*. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999, s. 7 – 14.
- MATULA, Vladimír: Štúrov spis Slovanstvo a svet budúcnosti (Nové výsledky bádania o jeho vzniku, osudoch a hodnotení). In: *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Zostavil Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 130 – 145.
- MATUŠKA, Alexandr: *Profily a portréty*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972.
- PIŠŤUT, Milan: O nedocenenej poézii Ľudovíta Štúra. In: ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok IV. Básne*. Editor Jozef Ambruš. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 379 – 387.
- RICOEUR, Paul: *Život, pravda, symbol*. Preložili M. Rejchrt, J. Sokol. Praha : OIKOYMENH, 1993.
- SOJKOVÁ, Zdenka: *Knižka o životě Ľudovíta Štúra*. Praha : Slovensko-český klub, 2005.
- ŠŤTOVEC, Milan: Slovenský amalgám. In: *OS – Občianska spoločnosť*, roč. 11, č. 1, 2007, s. 17 – 33.
- ŠTÚR, Ľudovít: *Listy Ľudovíta Štúra II*. Pre tlač pripravil a poznámky napísal Dr. Jozef Ambruš. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956.